

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 7^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1987

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΠΟΝΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μιχαὴλ Σακελλαρίου**, παρουσιάζοντας τὸ βιβλίον τοῦ κ. V. Karageorghis, *Acts of the international Archaeological Symposium, «Cyprus between the Orient and the Occidens»*, εἶπε τὰ ἑξῆς:

Κύριε Πρόεδρε,

Ἡ Κύπρος εἶναι ἀπὸ πολλὰς δεκαετίες πεδίο σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ποὺ διεξάγονται ἀπὸ τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων τῆς Δημοκρατίας καὶ πλειάδα ξένων ἀρχαιολογικῶν ἀποστολῶν. Ὅπως συνέβη σ' ὅλους τοὺς τομεῖς κυβερνητικῆς καὶ ἰδιωτικῆς εὐθύνης, ἡ Κυπριακὴ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Δρ. Βάσου Καραγιώργη, ἀντεπιτέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας μας, ἀντέδρασε καὶ ἀντιδρᾷ στὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ καὶ τὶς συνέπειές της μὲ μεγάλη ζωτικότητα καὶ ἐνεργητικότητα. Νέες ἀνασκαφὲς προστέθηκαν στὶς παλαιές. Κύπριοι καὶ ξένοι ἀνασκαφεῖς ἀνασκάπτουν καὶ συντηροῦν τὰ εὐρήματα, κινητὰ καὶ ἀκίνητα, μὲ ἐπιμέλεια καὶ δεξιοτεχνία. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν συναφῶν μελετῶν δημοσιεύονται σὲ βραχὺ διάστημα καὶ κατὰ τὶς αὐστηρότερες ἀπαιτήσεις ἀκριβείας καὶ ἐγκυρότητας. Ἡ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχει τὴν εὐθύνη δικῶν τῆς ἀνασκαφῶν καὶ δημοσιεύσεων καθὼς, βέβαια, καὶ τῶν κυπριακῶν μουσείων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐλέγχει τὶς ἐργασίες τῶν ξένων ἀποστολῶν, ἔχει στὸ ἐνεργητικὸ της τὴ συχνὴ ὀργάνωση διεθνῶν συνεδρίων ἢ συμποσίων, ποὺ σημείωσαν ζηλευτὴ ἐπιτυχία σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἀπὸ τὴν προπαρασκευὴ ὡς τὴ γρήγορη καὶ ἐπιμελημένη δημοσίευση τῶν Πρακτικῶν.

Ὁ τόμος πού ἔχω τὴν τιμὴ νὰ παρουσιάσω περιέχει τὰ Πρακτικὰ συμποσίου πού ὀργανώθηκε στὴ Λευκωσία τὸ 1985 μὲ θέμα «Ἡ Κύπρος ἀνάμεσα στὴν Ἄνατολὴ καὶ στὴ Δύση». Ὅπως τονίζει ὁ Δρ. Βάσος Καραγιώργης στὸν πρόλογο αὐτοῦ τοῦ τόμου, ἡ Κύπρος διαδραμάτισε σ' ὅλη τὴν ἱστορία τῆς σημαντικὸ ρόλο στὶς ἐπαφές καὶ ἀμοιβαῖες ἐπιδράσεις ἀνάμεσα στὴν Ἄνατολὴ καὶ τὴ Δύση καὶ τοῦτο τὸ γεγονός ἔχει ἀποθέσει τὴ σφραγίδα του στὴ φυσιογνωμία τῆς νήσου. Τὸ συμπόσιο τοῦτο ὀργανώθηκε, γιὰ νὰ ἐορταστοῦν δύο ἐπέτειοι: τὰ πενήντα χρόνια λειτουργίας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τὰ εἴκοσι πέντε ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας. Στὸ κύριο σῶμα τοῦ τόμου δημοσιεύονται χαιρετιστήρια μηνύματα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ὀργανισμῶν ἀπὸ διάφορες χῶρες, προσφωνήσεις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, Κυρίου Σπύρου Κυπριανοῦ, καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ Συγκοινωνιῶν καὶ Δημοσίων Ἔργων, στὸ ὁποῖο ὑπάγεται ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, σύντομη ἔκθεση τῶν δραστηριοτήτων τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ἀπὸ τὸ 1935 ὡς τὸ 1985, ὑπογραφομένη ἀπὸ τὸν Δρ. Βάσο Καραγιώργη, προσφωνήσεις συνέδρων κατὰ τὸ τέλος τοῦ συμποσίου, μία σύνθεση τῶν ἀνακοινώσεων ἀπὸ τὸν S. R. Merrilees καὶ 37 ἀνακοινώσεις, συνοδευόμενες ἀπὸ τίς οἰκεῖες συζητήσεις.

Θὰ προσπαθῶ νὰ παρουσιάσω μιὰ πολὺ σύντομη περίληψη τῶν συμπερασμάτων. Φαίνεται ὅτι ἡ Κύπρος κατοικήθηκε ἀπὸ ἀνθρώπους περὶ τὸ 6000 π.Χ. Αὐτοὶ ἤλθαν ἀπὸ τὴ συροπαλαιστινιακὴ παραλία, φέροντας μαζί τους πρόβατα, αἰγες, χοίρους καὶ ἐλάφια τοῦ εἴδους *dama mesopotamica* καὶ ἐξόντωσαν τοὺς ἐλέφαντες καὶ τοὺς ἵπποπόταμους, νάνους (A. Le Brun). Μετὰ τὴν προκεραμεικὴ ἐποχὴ, ὁ πληθυσμὸς τῆς Κύπρου ὑπέστη σημαντικὴ μείωση, ἀλλὰ δὲν προσέγγισε τὸ μηδέν, ὅπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ. Κατὰ τὴν χαλκολιθικὴ ἐποχὴ, ἡ Κύπρος εἶχε περιορισμένες ἐπαφές μὲ τὴν Ἄνατολὴ (I. A. Todd). Πρὸς τὸ τέλος τῆς χαλκολιθικῆς ἐποχῆς ἡ Κύπρος ἐμφανίζεται ἀπομονωμένη, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἐποικίσθηκε ἀπὸ μερικοὺς μετανάστες, ἴσως πρόσφυγες, ἀπὸ τὴν Κιλικία — συμπέρασμα πού προκύπτει ἀπὸ τὴν παρατήρηση μεταβολῶν στὴν κεραμεικὴ, στὴ μεταλλοτεχνία καὶ σ' ἄλλες ὀψεις τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ (S. Swiny).

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς μέσης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ὡς τὸ τέλος τῆς τρίτης καὶ τελευταίας, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 2000 ὡς τὸ 1200, ἡ Κύπρος διήνυσε μιὰ ἀδιάσπαστη ἀνοδικὴ πορεία. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς κυπριακῆς ἱστορίας ἐντάσσονται τὰ θέματα δεκατριῶν ἀνακοινώσεων. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνόδου τῆς Κύπρου ἐγγράφεται στὴ γενικὴ μετατόπιση τοῦ κέντρου βάρους πού σημειώθηκε τότε πρὸς τὰ δυτικὰ μετὰ τὴν κατάρρευση τῶν πολιτισμῶν γύρω ἀπὸ τὸν περσικὸ κόλπο καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἴνδοῦ

ποταμοῦ (J. D. Muhly). Τότε, περί τὸ 2000 ἄρχισε ἡ ἐξόρυξη χαλκοῦ, ποῦ θὰ ἀποτελέσει τὴν κυριότερη πηγὴ πλούτου τῆς Κύπρου. Ἐκτὸς ἀπὸ χαλκοῦ, ἡ μεγαλόνησος ἐξάγει ναυπηγικὴ ξυλεία, λάδι, κρασί, ὄπιον, κεραμεικὰ προϊόντα. Συναλλάσσεται μὲ τὴν Αἴγυπτο, τὴν Παλαιστίνη, τὴ Συρία, τὴ Μικρὰ Ἀσία, τὸ Αἴγαῖο, τὴ νότια Ἰταλία, τὴ Σικελία, τὴ Σαρδηνία (P. Åström, G. Cadogan, H. W. Catling, J.-C. Courtois, R. S. Merrilees, E. J. Peltenburg, Lucia Vagnetti). Διατυπώθηκε ἀκόμη ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ Κύπρος μεσολάβησε γιὰ νὰ διαδοθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ στὴ Βαλκανικὴ ὁ τύπος καρφίτσας μὲ κεφάλι σὲ σχῆμα κόμβου (Π. Φλουρέντζος). Στὸν τομέα τῶν εἰκονιστικῶν τεχνῶν ἀναγνωρίσθηκαν ἀνατολικὲς ἐπιδράσεις ἐπὶ κυπριακῶν σφραγιδοκυλίνδρων (Edith Porada) καὶ ἐπὶ παραστάσεων λέοντος (Annie Caubet). Ἡ ἀρχαιότερη κυπριακὴ γραφὴ, συλλαβικὴ, προῆλθε ἀπὸ τὸ Αἴγαῖο, περί τὸ 1500 π.Χ., στὴ συνέχεια υἱοθετήθηκε γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἴδιου συλλαβαρίου ἢ σφηνοειδῆς, τέλος διαμορφώθηκε τὸ κυπριακὸ γραφικὸ σύστημα (Emilie Masson). Ἀνθρωπόμορφες μάσκες ποῦ φαίνονται ὡς ἐνδείξεις μυητικῶν τελετουργιῶν ἀνάγονται σὲ ἀνατολικὴ καταγωγὴ. Ὅρισμένα ἀγγεῖα γιὰ σπονδῆς καὶ προσφορῆς ποῦ κατασκευάζονταν στὴν Κύπρο χρησιμοποιοῦνταν ὡς ὄργανα λατρείας στὴν Ἀνατολή, ὅπου ἐξάγονταν· στὴν ἴδια τὴν Κύπρο ἀγαποῦσαν μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ὡς ἔργα τέχνης (Marguerite Yon).

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰώνα ὡς τὴν ἀρχὴ τοῦ 11ου ἡ Κύπρος διήνυσε ταραχώδη περίοδο στὰ πλαίσια εὐρύτερων ἀναστατώσεων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὡς τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, συμπεριλαμβανομένης τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ μεγαλόνησος ὑπέστη ἐπιδρομὲς καὶ καταστροφὲς ἀπὸ στοιχεῖα ποῦ μετακινοῦνταν ἀναζητώντας τόπους γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν. Ὅρισμένοι ἐρευνητὲς ἔχουν συνδέσει τὴν εἴσοδο τέτοιων στοιχείων στὴν ἠπειρωτικὴ καὶ τὴ νησιωτικὴ Ἑλλάδα μὲ τὴν ἐμφάνιση μιᾶς κεραμεικῆς, χειροποίητης καὶ ἄτεχνης, ποῦ χαρακτηρίσθηκε «βαρβαρική». Ὁ Δρ. Β. Καραγιώργης συγκέντρωσε τὰ δείγματα αὐτῆς τῆς κεραμεικῆς ποῦ ἔχουν βρεθεῖ στὴν Κύπρο καὶ ὑπέβαλε σὲ κριτικὸ ἔλεγχο τὶς θεωρίες ποῦ ἔχουν ἐκφρασθεῖ μὲ ἀφορμὴ τὸ ἐλλαδικὸ ὑλικό. Τὸ συμπέρασμά του εἶναι ὅτι τὰ κυπριακὰ ἀγγεῖα πρέπει νὰ μελετηθοῦν ἀκριβέστερα. Τὸ τελευταῖο ἐπεισόδιο στὴ σειρὰ τῶν ἀναστατώσεων εἶναι ἡ ἀφίξη τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, κατὰ τὸν 12ο καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ 11ου αἰώνα. Ὁ F.-A. Maier ἀναθεώρησε ἐν μέρει παλαιότερα συμπεράσματά του, ἐπανεξετάζοντας τὸ ἀρχαιολογικὸ ὑλικὸ καὶ ἐλέγχοντας τὶς θεωρίες.

Ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων ἡ Κύπρος μπῆκε σὲ νέα ἱστορικὴ περι-

οδο, πού θά διαρκέσει ὡς τὸ τέλος τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐγκατάσταση Φοινίκων ἀποίκων περὶ τὸ 900 π.Χ. στὴν Κύπρο ἀποτελεῖ ἐπεισόδιο σημαντικό, βέβαια, ἀλλὰ ὄχι τόσο ὥστε νὰ χωρίζει δύο διαφορετικὲς ἐποχές. Αὐτὴ ἡ περίοδος προκάλεσε δώδεκα ἀνακοινώσεις. Ἡ Κύπρος ἄρχισε νὰ ἔχει σχέσεις μὲ τὴν Εὐβοία πρὶν ἀπὸ τὸ 900 π.Χ. Οἱ ἀνταλλαγὲς μεταξὺ Ἑλλήνων τοῦ Αἰγαίου καὶ Φοινίκων διεξάγονταν διὰ τῆς νότιας ἀκτῆς τῆς Κύπρου. Ἀπὸ τὸν 8ον αἰῶνα τὸ κυπριακὸ ἐμπόριο μὲ τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Σικελία ἦταν ἐλληνικὴ ὑπόθεση. Οἱ Φοινικὲς πῆραν ἐπάνω τους τὶς ἐπαφὲς τῆς Κύπρου μὲ τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ὅπου ἐπικράτησαν οἱ ὁμοεθνεῖς τους Καρχηδόνιοι. Ἡ πόλη Ἀμαθοῦς πλούτησε ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τῶν κατοίκων της σ' αὐτὴ τὴ δραστηριότητα (N. Coldstream). Ἡ ἴδια διατήρησε ἐπὶ μακρὸ διάστημα τὸν ἐγχώριο, ἔτεοκυπριακὸ, πολιτισμὸ, δέχθηκε ὅμως ἰσχυρότατες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν Φοινικὴ καὶ τὴν Αἴγυπτο. Οἱ ἐλληνικὲς ἐπιδράσεις προχώρησαν μὲ βραδύτερο ρυθμὸ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ ἡ πόλη ἐξελληνίσθηκε πλήρως (P. Aupert). Ἡ Κύπρος δὲν εἶχε ἐπιχώρια παράδοση στὴ θρησκευτικὴ εἰκονογραφία. Οἱ παραστάσεις θεῶν ἔχουν ζένα πρότυπα, ἀνατολικά καὶ ἐλληνικά (A. Hermany). Οἱ Φοινικὲς τοῦ Κιτίου υἰοθέτησαν ἐλληνικὲς θεότητες, δίνοντάς τους φοινικικά ὀνόματα (Σ. Χατζησάβας). Οἱ ἀρχαιότεροι τύποι ταφικῶν στηλῶν, τοῦ 6ου αἰῶνα, εἶναι καθαρὰ κυπριακοί. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα ἐμφανίζονται μιμήσεις ἐλληνικῶν προτύπων (Veronica Tatton-Brown). Φοινικὲς ἐπιδράσεις ἀναγνωρίστηκαν στὴν κοροπλαστικὴ, προϊόντα τῆς ὁποίας ἐξάγονταν στὸ Αἶγαῖο καὶ στὴν Καρχηδόνα (Frieda Vandenabeele). Ἄλλωστε ἀναγνωρίστηκαν κυπριακὲς ἐπιδράσεις γενικότερα ἐπὶ τῶν Φοινίκων τῆς δυτικῆς Μεσογείου (Anna Maria Bisi). Ἐνας τύπος κυπριακῆς πόρπης, πού μελετήθηκε ἐπισταμένως, ἀνευρίσκεται στὴν Παλαιστίνη, στὴν Εὐβοία καὶ στὴν Ἰσπανία (H.-G. Buchholz). Δύο ἐλληνικά ἱερὰ τῆς Κύπρου ἀρχίζουν ὅπως τὰ ἐλληνικά ἱερὰ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος: ὑπαίθρια, γύρω ἀπὸ ἓνα βωμὸ. Τὸ ἓνα, τοῦ Ἀπόλλωνος στὸ Κούριον, ἀπέκτησε ναὸ τὸν 6ον αἰῶνα (D. Soren). Τὸ δεύτερο, τοῦ Ἀπόλλωνος Ὑλάτα, ἐπίσης στὸ Κούριον, παρουσιάζει ἀναλογίες μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Κάτω Σύμης, στὴν Κρήτη (Diana Bruiton-Oliver). Ὑπενθυμίζω ὅτι πέρυσι παρουσίασα στὴν ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας τὴ δημοσίευση τῶν χαλκίνων τορευμάτων αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὴν Κυρία Ἀγγελικὴ Λεμπέση. Μία ἀπὸ τὶς ἀνακοινώσεις τοῦ συμποσίου ἔχει συγκεντρώσει ὀνόματα Κυπρίων ἐκτὸς Κύπρου καὶ ξένων στὴν Κύπρο (Ἰνῶ Νικολάου).

Τρεῖς ἀνακοινώσεις ἀναφέρονται στὴν ἐλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ Κύπρο. Τὸ Κίτιο, φοινικὴ πόλη, ἐξελληνίσθηκε κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ. Ἦδη ἀπὸ τότε πα-

ρακολουθεΐται ή λατρεία Ἄρτεμιδος, πού στή ρωμαϊκή ἐποχή φέρει τήν προσωνομία «Παραλία», ἀπό τή θέση, ὅπου λατρευόταν. Αὐτή ἡ Ἄρτεμις φαίνεται ὅτι συνέχιζε μία ἀπό τίς ἐτεοκρητικές θεότητες τῆς εὐφορίας (J. Pouilloux). Οἱ Πολωνοὶ ἀνασκαφεῖς τῆς Νέας Πάφου ἀπεκάλυψαν ἓνα μεγάλο ψηφιδωτὸ πολὺ σημαντικό ἀπὸ ἄποψη τέχνης καὶ θεμάτων. Ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε πίνακες, ὅλους μὲ μυθολογικὰ θέματα. Σ' ἓναν ἀπὸ αὐτοὺς εἰκονίζεται ἀγὼν καλλιστείων μεταξὺ τῆς νύμφης Κασσιωπείας καὶ τῶν Νηρηίδων. Αὐτὸ τὸ θέμα ἀπαντᾷ μόνον σ' ἄλλα δύο ψηφιδωτά, στή Συρία. Ἡ σχετικὴ ἀνακοίνωση ἀκάλυψε τὴ μελέτη τοῦ θέματος καὶ τῆς τεχνοτροπίας μὲ βάση καὶ τὰ τρία ψηφιδωτὰ καὶ τὴ μελέτῃ τῶν μορφῶν τῆς Κασσιωπείας καὶ τοῦ Διὸς Κασσίου (W. A. Darzewski). Ἄλλη ἀνακοίνωση παρουσίασε ψηφιδωτὸ χρονολογούμενο περὶ τὸ 200 μ.Χ. μὲ παράσταση Ὀρφέως, πού βρέθηκε τὸ 1984 στὴν Κάτω Πάφο (Δ. Μιχαηλίδης).

Ἡ πρώιμη χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Κύπρου ἐπηρεάσθηκε σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὸ Αἰγαῖο παρά ἀπὸ τὴ Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη, ἐμφάνισε ὅμως καὶ τοπικὲς πρωτοτυπίες (Α. Παπαγεωργίου). Μελέτη ἀρχαιολογικῶν δεδομένων δείχνουν ὅτι οἱ ἀραβικὲς ἐπιδρομὲς τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰώνα προκάλεσαν ἐκτεταμένους καταστροφὲς στήν Κύπρο καὶ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Ἐπειτα ὅμως ἡ Κύπρος εὐημέρησε ζώντας εἰρηνικὰ ἀνάμεσα σὲ Βυζαντινοὺς καὶ Ἀραβες.

Χριστιανοὶ πού πιέζονταν ἀπὸ τοὺς Ἀραβες στή Συρία καὶ στήν Παλαιστίνη κατέφευγαν στήν Κύπρο (Α. Η. S. Megaw).

Ἡ τελευταία ἀπὸ τίς ἀνακοινώσεις πού δημοσιεύονται σ' αὐτὸν τὸν τόμο πραγματεύεται τὴ σημερινὴ ἀγροτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Κύπρου (Σ. Σίνος).

Προβαίνοντας σὲ σύνθεση καὶ ἀποτίμηση τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ συμποσίου, ὁ R. S. Merrilees, τόνισε, μεταξὺ ἄλλων: «Τὸ θέμα αὐτοῦ τοῦ Συμποσίου ἐγκαινίασε νέα φάση στή συλλογικὴ προσέγγισή μας τῆς νερομάνας τοῦ Κυπριακοῦ πολιτισμοῦ».